

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

В умовах сучасної гуманізації стосунків гармонійний розвиток особистості, розкриття всіх її можливостей, самореалізація є досить актуальним питанням. Сучасне суспільство вимагає активних, діяльних людей, здатних реалізувати себе, виразити власний потенціал, досягаючи акме особистісного розвитку. Такі вимоги до сучасних людей актуалізують проблему формування нового типу особистості, яка здатна повноцінно реалізувати власні здібності. Така особистість є втіленням особистісної зрілості. Вона постійно оптимізує власний розвиток, гармонійно співіснує сама з собою і з оточенням, активно творить сама себе, прагне до саморозвитку і самовдосконалення. Така людина є зрілою особистістю, активним суб'єктом життя, творцем власної долі.

Дослідження креативності майбутніх психологів, визначення поняття особистісної зрілості в сучасній психологічній літературі є актуальним питанням. Феномен особистісної зрілості у сучасних психологічних дослідженнях вивчали І.В. Булига, Т.Н. Баланюк, О.А. Лукасевич, О.С. Штепа та ін. Проблему креативності як професійно значущої особистісної характеристики психологів досліджували О.Г. Артемчук, В.Й. Бочелюк, В.В. Зарицька, П.П. Горностай, О.В. Лобода, Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель, Л.В. Скрипка та ін.

Разом з тим, дослідження креативності як професійно значущої характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів вивчена ще недостатньо. Тому, мета нашої статті – вивчити креативність як професійно значущу характеристику особистісної зрілості майбутніх психологів.

О.В. Лобода вважає, що креативність – особистісно значуща соціальна якість, яка допомагає здійснювати "самобудівництво". За словами О. В. Лободи, креативність не є певною характеристикою пізнавальних процесів, а являє собою одну з найближчих детермінант особистості, що характеризує можливість повноцінної самореалізації не лише в процесі професіоналізації, а й в усіх сферах життєдіяльності [8].

Л.Е. Орбан-Лембрик наголошує, що актуалізація особистості в процесі навчання покликана оптимізувати особистісно-орієнтований компонент освіти, спрямований на суб'єкта і на способи його саморозвитку [14]. У свою чергу, такий акцент в освіті має забезпечити створення адекватного для особистісного і творчого зростання людини середовища спілкування, що зумовлює розвиток майстерності. Одним з напрямів реалізації цього є акмеологічний підхід. Акмеологія досліджує закономірності й технології розвитку професіоналізму і творчості як акме-форм оптимального виконання різноманітних видів професійної діяльності. Сутністю акмеології є дослідження процесів професійного й особистісного розвитку та шляхи досягнення вершин професійної майстерності на основі реалізації творчого потенціалу особистості.

В. М. Ямницький акмеологічно складовою процесу розвитку особистості вважає життєтворчість як "процес реалізації цільових та смислових аспектів власного життя, регламентований мотивацією надлишку на підставі цілісності виявлення адаптивної, творчої та суб'єктивної активності" [20, с. 252]. Акмеологічний підхід передбачає впровадження гуманістичної моделі освіти, яка покликана сприяти розвитку особистості, становленню індивідуальності людини, розкриттю її потенціалу, накопиченню й проживанню унікального досвіду, самоактуалізації та самореалізації Я-концепції, самовираженню у спілкуванні та творчості.

На думку І. В. Булиги, Н. О. Баланюк, психолого-акмеологічна система – це досягнення вершин духовності, професійного і особистісного розвитку в їхній єдності, а також шляхи професійної соціалізації на основі реалізації творчого потенціалу суб'єкта діяльності [4]. Причому час виходу на рівень акме людини як індивіда, особистості і суб'єкта творчої діяльності не збігається.

Спіраючись на особистісно-діяльну концепцію Г. Костюка, гармонійний розвиток особистості й ефективність, продуктивність професійної діяльності пов'язані, насамперед, з проблемою гармонійної й творчої цілісності, суб'єктивного та об'єктивного формування образу професіонала, Я. Чаплак, І. Солітчук зауважують, що в основі професійного і особистісного розвитку лежить принцип саморозвитку, який детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення і приводить до вищої форми життєдіяльності особистості – творчої самореалізації [17].

Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель вважають, що самоактуалізована особистість здатна до творчого вирішення професійно-психологічних завдань різного типу складності [18, с. 36]. На думку А. К. Маркової, операційна сфера професійної діяльності в сучасних умовах праці часто вимагає творчого професійного мислення, професійної творчості [10]. Професійна творчість – це знаходження нових нестандартних способів вирішення професійних завдань, аналізу професійних ситуацій, прийняття професійних рішень. За словами С.А. Грищенко, особливостями професійного мислення психолога-консультанта є висока креативність як спроможність до виходу за межі стандартних моделей реагування, висока пізнавальна потреба як відкритість до прийняття нової інформації [6].

Я. Чаплак, І. Солітчук вважають, що професія сучасного психолога-практика належить до творчих професій тому, що досягнення майстерності залежить не тільки від успішності навчання й набуття певних знань і навичок у ВНЗ, але й від багатьох особистих якостей і спеціальних здібностей людини [17].

Л.М. Мігіна вказує на те, що "перспективи розвитку психологічної освіти та нові технології роботи з психологами-студентами повинні бути спрямовані на творчу самореалізацію в професії, що, в свою чергу, обумовлює розвиток у студентів творчої самодіяльності та самостійності, багатомірної свідомості та емоційної гнучкості, здатності самовизначатися в історії, культурі, житті та професії" [12, с. 30]. Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель зауважують, що застосування нового підходу до професійної підготовки психологів передбачає не розвиток, що детермінований зовнішніми факторами, а саморозвиток як творення себе, своєї особистості, формування життєвих цілей та програм [18, с. 40].

О.В. Лобода вважає, що для фахової підготовки майбутніх практичних психологів, необхідно врахувати, що найважливішою умовою ефективної професіоналізації є підготовка людини нової генерації, здатної до глибокого творчого та критичного мислення в рамках індивідуальних можливостей, прагнень та інтересів, з високим рівнем розвитку пізнавальної активності, розвитку особистості як творчого суб'єкта професійної діяльності з розвинутими професійно важливими якостями [8].

На думку Я. Чаплак, І. Солітчук, самовизначення, самовираження та самореалізація особистості майбутнього психолога-практика у ВНЗ залежить від реалізації системи вихідних принципів щодо вдосконалення системи вищої освіти та надання їй творчого, гуманістичного і випереджального характеру [17]. В. Й. Бочелюк, В. В. Зарицька до умов професійного становлення студента-психолога віднесли творчий підхід до справи [3, с. 31].

Л.М. Мігіна виділяє дві моделі становлення професійної діяльності: адаптивну модель, при якій в самосвідомості людини домінує тенденція до підпорядкування професійної праці зовнішнім обставинам у вигляді виконання розпоряджень алгоритмів вирішення професійних завдань, прав, норм; модель професійного розвитку, яка характеризується здатністю особистості вийти за межі практики, що склалася, перетворити свою діяльність на предмет практичного перетворення і тим самим здолати межі своїх професійних можливостей [12].

Адаптивна модель відображає становлення фахівця, який є носієм професійних знань, умінь і досвіду. Модель професійного розвитку характеризує професіонала, який володіє професійною діяльністю в цілому, здібного до її самопроєктування і вдосконалення. Ця модель передбачає творчий підхід до виконання професійної діяльності психолога.

Подібним до моделі професійного розвитку Л.М. Мігіної є стадія суперпрофесіоналізму в А.К. Маркової. Ця стадія включає наступні етапи: етап вільного оволодіння професією у формі творчості (збагачення спеціалістом досвіду своєї професії за рахунок особистого творчого вкладу, внесення авторських вдосконалень, досягнення вершин ("акме") у професійній діяльності, творче перетворення професійного середовища; етап творчого самопроєктування себе як особистості професіонала, тобто формування людиною в себе психологічних і професійних якостей, що раніше були відсутніми, самобудівництво, самостворення; досягнення вершин ("акме") у розвитку своєї особистості [10]. На думку А.С. Борисюк, найвищого рівня професійної майстерності досягає той, хто оптимально використовує свій творчий потенціал.

В.Й. Бочелюк, В. В. Зарицька включили креативність до значущих особистісних якостей, що входять до структури психологічної готовності психолога до професійної діяльності [3, с. 71]. Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель зауважують, що стрижнем психологічної готовності до професійної діяльності психолога-практика є особистісне зростання спеціаліста, що передбачає не лише розвиток особистості, а й прагнення її до найповнішого вияву та розвитку своїх можливостей і здібностей [18, с. 35]. Реалізація потенції людини робить її психологічно зрілою, здатною до творчості. За словами Я. Чаплак, І. Солітчук, професійне становлення психолога-практика в процесі вузівської підготовки вимагає від студента складної напруженої творчої роботи над розвитком власної особистості, подолання себе, вибір одних можливостей і відмова від інших [17].

За словами П. П. Горностай, творча особистість характеризується високим рівнем розвитку творчих здібностей, значним творчим потенціалом і схильністю до творчої діяльності. Найбільш суттєва характеристика творчої особистості – наявність творчої обдарованості, що включає високий рівень креативності, багату уяву, інтелект, розвинуте дивергентне мислення (оригінальність, гнучкість, продуктивність), творчі здібності до різних видів життєдіяльності та ін. Творча особистість спрямована на творчу діяльність, її творча мотивація (бажання творити заради самого процесу творчості) переважає над іншими інтересами. Творча особистість не зупиняється після вирішення сформульованого завдання, а формує нові цілі, використовує наднормативну активність, володіє яскраво вираженим інтелектом, ініціативою, значною життєвою енергією, працездатністю, критичністю мислення, незалежністю суджень, впевненістю в собі, почуттям власної гідності, високою самооцінкою, сміливістю, готовністю до ризику, почуттям гумору [15, с. 132]. Ці характеристики можна віднести до характеристик зрілої особистості.

П.П. Горностай вважає, що творчість тісно пов'язана з психічним та психологічним здоров'ям людини [5]. Здорова особистість, демонструє високі результати продуктивної діяльності, що втілюється у творчому відношенні до життя, в життєтворчості. Самоактуалізована особистість (як ідеал здорової і гармонійно розвинутої людини) – це творча особистість. П.П. Горностай пише про зв'язок між креативністю та особистісним зростанням. Творчість потенційно можлива для будь-якої особистості, пов'язана з її здатністю до саморозвитку і самоактуалізації. Д. О. Леонтьєв вважає, що продукт творчості завжди має соціальну значущість, оскільки його поява означає зростання особистості [7].

П. П. Горностай зауважує, що розвиток креативності особистості, розкриття її творчого потенціалу, з одного боку, і розв'язання людиною своїх психологічних проблем з іншого боку – це дві складові одного процесу – самореалізації особистості [5]. Це свідчить про те, що креативність є складовою особистісної зрілості людини.

Нами виділено наступні професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів: самоприйняття, позитивна Я-концепція; відповідальність, інтернальний локус контролю; аутентичність; індивідуалізм, самодостатність; незалежність; Его-ідентичність; саморегуляція; інтелектуальність; креативність; прагнення до самоактуалізації; соціабельність, комунікабельність; трансценденція; моральність; психічне здоров'я, відсутність внутрішньоособистісних конфліктів.

Особливе місце серед названих професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів займає креативність. Креативність – здібність індивіда породжувати незвичайні ідеї, відхилитися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації [15, с. 308]. За словами О.С. Штепи, креативність – здатність до загостреного сприймання дисгармонії, створення чогось нового, чого раніше не було, творча спрямованість [19, с. 28]. С.А. Грищенко, Л.В. Скрипо описують креативність як здатність до виходу за межі стандартних моделей реагування [6; 16]. На думку Л. В. Лободи, креативність є одним з основних системоутворюючих факторів в структурі особистості, що впливає на рівень її розвитку та обумовлює процес самоактуалізації [8]. За словами П.П. Горностая, креативність – це володіння особистісними ресурсами, використання потенціалу в розв'язанні не лише інтелектуальних, творчих, але і різноманітних життєвих проблем, що є ознакою адаптивності особистості, тобто є критерієм її гармонійності [5].

Креативність – складова особистісної зрілості. Наприклад, Л.П. Овсянецька серед психологічних рис зрілої особистості виділяє: активне, творче ставлення до власного буття з акцентом на його життєтворчості; наявність креативних здібностей, творчого потенціалу [13]. Представники вершинної психології підкреслюють людську неповторність, унікальність, природну креативність, невичерпний, закладений від природи потенціал особистісного зростання [15, с. 21]. Творчість потенційно можлива для будь-якої особистості, пов'язана з її здатністю до саморозвитку і самоактуалізації. Д.О. Леонтьєв вважає, що продукт творчості завжди має соціальну значущість, оскільки його поява означає зростання особистості [7].

Н.І. Пов'якель вважає креативність специфічною якістю та психологічною характеристикою професійного мислення практичного психолога [18]. Л.В. Скрипо також одним з основних структурних компонентів індивідуальності психолога називає креативність, як "здібність відхилитися від традиційних способів мислення, породжувати незвичайні ідеї, досягати оригінальних рішень" [16]. П.П. Горностай вважає, що практичний психолог, незалежно від спеціалізації, повинен мати такі якості як: творча інтуїція, креативний пошук, поєднаний з досвідом і знаннями. І.А. Мартинюк запропонувала перелік професійно важливих якостей психолога, що характеризують творчий потенціал (винахідливість, нестандартність мислення, почуття новизни) [11].

О.Г. Артемчук, О.В. Лобода зауважують, що психолог-професіонал є активним суб'єктом творчої професійної діяльності, має високий рівень сформованості професійно значущих особистісних якостей, що забезпечують творчу продуктивність у професійній діяльності [1, с. 17]. Тому пріоритетне значення серед усіх професійно важливих якостей психолога О.Г. Артемчук, О.В. Лобода надають саме креативності, яка є невід'ємним структурним компонентом професійної діяльності майбутнього психолога-практика. Вони вважають, що для психолога креативність полягає в сукупності таких особистісних рис: оригінальність, ініціативність, імпровізаційність, висока працездатність, висока самоорганізація, інтелектуальна творча активність, чутливість до нового, творча спрямованість, творча індивідуальність [1]. На думку О.Г. Артемчук, О.В. Лободи, ці риси сприяють самореалізації, самоактуалізації, формуванню творчої зрілості та більш ефективній професійній соціалізації майбутнього психолога.

Таблиця 1

<i>Рівень креативності майбутніх психологів (v%)</i>			
Риса особистісної зрілості	Низький рівень (1-4 стени)	Середній рівень (5-7 стени)	Високий рівень (8-10 стени)
Креативність	9,6	40,8	49,6

Дослідження креативності майбутніх психологів 1–5 курсів відбувалося з допомогою опитувальника особистісної зрілості О. С. Штепи, що містить 10 шкал, які характеризують риси особистісної зрілості: відповідальність, децентрація, глибинність переживань, життєва філософія, толерантність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, синергичність.

Таким чином, з табл. 1 можна визначити, що креативність знаходиться на високому рівні розвитку у досліджуваних (49,6%), тоді як низький рівень креативності притаманний 9,6% студентів. Середній рівень творчості мають 40,8% майбутніх психологів.

Таблиця 2

Риса особистісної зрілості	<i>Середнє значення креативності майбутніх психологів 1-5 курсів (у стенах)</i>						
	Середнє значення риси у стенах (по 10-бальній шкалі)						
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	Загальне середнє значення	№з/п (ранжування)
Креативність	8,1	7,61	6,37	6,8	5,94	6,96	9

Отже, з табл. 2 можна визначити, що креативність найбільш розвинена у першокурсників і другокурсників, на середньому рівні вираженості серед студентів третього і четвертого курсів. Найнижчий рівень творчості властивий п'ятикурсникам. Шляхом ранжування середніх значень рис особистісної зрілості можна визначити, що креативність займає найвищий рівень (після самоприйняття) серед десяти характеристик особистісної зрілості.

Креативність – джерело особистісного росту людини. Професійна творчість стимулює розвиток особистості людини. Існує група методів психологічної допомоги людині, в яку входить психотерапія творчістю, психотерапія творчим самовираженням, арт-терапія. Творчість сама по собі несе могутній психотерапевтичний потенціал. Творчість у спеціально організованому терапевтичному процесі дає потужне джерело психотерапевтичної допомоги у розв'язанні психологічних проблем [5].

Отже, креативність – професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутнього психолога. Професійна діяльність психолога передбачає розв'язання нестандартних проблемних ситуацій, де потрібно застосовувати власні творчі здібності. Тому ці здібності мають велике значення для психолога, який працює з несподіваними, невизначеними для нього ситуаціями, для вирішення яких потрібно застосовувати творчість, винахідливість, інтуїцію. Перспективами цього дослідження є складання програми діагностики і розвитку креативності як професійно значущої характеристики особистісної зрілості майбутнього психолога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемчук О. Г. Концепція креативності в рамках професійної підготовки майбутніх практичних психологів / О. Г. Артемчук, О. В. Лобода // Актуальні проблеми практичної психології. Зб. наук. праць. Частина I. – Херсон, ПП Вишемирський В. С., 2008. – С. 17–21.
2. Борисюк А. С. Психолого-акмеологічні особливості професіоналізму / А. С. Борисюк // Зб. наук. праць : філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч. I. – С. 70–75.
3. Бочелюк В.Й. Психологія: вступ до спеціальності : навч. посібник / В. Й. Бочелюк, В. В. Зарицька. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
4. Булига І. В. Психолого-акмеологічні аспекти зрілої особистості в сучасній стратегії розвитку / І. В. Булига, Т. Н. Баланюк // Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ["Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви"], (Чернівці, 14-15 трав. 2009 р.) / М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Книга – ХХІ, 2009. – С. 33–35.
5. Горностай П. П. Креативність і гармонійність особистості (психотерапевтичний аспект) / П. П. Горностай // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Психологічні науки: зб. наук. праць. – Серія № 12. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2005. – № 9 (33). – С. 3–7.
6. Грищенко С.А. Прогнозувальний компонент професійного мислення психолога-консультанта / С. А. Грищенко // Психологія: зб. наук. праць. – Випуск III. – К. : НПУ. – 1998. – С. 61–65.
7. Леонтьєв Д. О. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации / Д. О. Леонтьев // Ученые записки кафедры общей

психології МГУ ім. М.В. Ломоносова / Б.С. Братусь, Д.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2002. – Вып.1. – С.56–65.

8. Лобода О. В. Креативність як системоутворюючий фактор структури особистості майбутнього практичного психолога [Електронний ресурс] / О.В. Лобода // Режим доступу: <http://conference.mdpu.org.ua/viewtopic.php?p>

9. Лукасевич О.А. Особливості досягнення особистісної зрілості студентами вищого навчального закладу / О.А. Лукасевич // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – №26 (50). – Ч. II. – С. 67–71.

10. Маркова А. К. Психологія професіоналізму / А.К. Маркова. – М.: 2001. – 360 с.

11. Мартинюк І. А. Тренінгова програма розвитку професійних якостей психолога, визначальних для роботи в початковій школі / І. А. Мартинюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №11. – С. 56–59.

12. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л. М. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – №4. – С. 28–30.

13. Овсянецка Л. П. До питання про психологічні критерії зрілої особистості / Л. П. Овсянецка // Актуальні проблеми психології. – Т. 1 : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2001. – Ч. 2. – С. 105–110.

14. Орбан-Лембрик Л.Е. Основи психології управління: монографія / Л.Е. Орбан-Лембрик. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 426 с.

15. Психологія личности. Словарь-справочник / П.П. Горностай, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 294 с.

16. Скрипко Л. В. Проблемы адаптации психологов в учреждениях образования / Л. В. Скрипко // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №5. – С. 56–59.

17. Чаплак Я. Самовизначення майбутніх практичних психологів в професійній діяльності / Я. Чаплак, І. Солійчук // Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємодії та вияви : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [“Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємодії та вияви”], (Чернівці, 14-15 трав. 2009 р.) / М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Книга – XXI, 2009. – С. 348–351.

18. Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель // Психологія: збірник наукових праць. – Випуск III. – К.: НПУ. – 1998. – С. 35–41.

19. Штепа О. С. Пропrium зрілої особистості / О. С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №2. – С. 26–35.

20. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент: монографія / Ямницький В. М. – Одеса: ПНЦ АПН України – СВД М. П. Черкасов, 2006. – 362 с.

Подано до редакції 15.02.10

РЕЗЮМЕ

У статті розглядається креативність як професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутніх психологів. Розкрито важливість творчості у професійній діяльності психолога. Подано результати дослідження креативності у майбутніх психологів.

Ключові слова: креативність, творчість, особистісна зрілість, професійно значуща характеристика, майбутній психолог.

Н.М. Дидик

КРЕАТИВНОСТЬ КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНО ЗНАЧИМАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТНОЙ ЗРЕЛОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается креативность как профессионально значимую характеристику личностной зрелости будущих психологов. Раскрыта важность творчества в профессиональной деятельности психолога. Поданы результаты исследования креативности у будущих психологов.

Ключевые слова: креативность, творчество, личностная зрелость, профессионально значимая характеристика, будущий психолог.

N.M. Dydik

CREATIVITY AS A PROFESSIONALLY ESSENTIAL FEATURE OF PERSONAL MATURITY OF FUTURE PSYCHOLOGISTS SUMMARY

The article analyzes creativity as a professionally meaningful feature of future psychologists' personal maturity. The author demonstrates importance of creativity in professional activity of a psychologist; presents some results of research on creativity of future psychologists.

Keywords: creativity, personal maturity, professionally meaningful features, future psychologist.